

**ТУРКИЙ ДАВЛАТЛАР ТАШКИЛОТИ:
ЕВРОСИЁ МАКОНИДА МАДАНИЙ БИРЛИКДАН ГЕОСИЁСИЙ
ПЛАТФОРМАГАЧА**

Сағдуллаев Иззатилла Ғайратилла ўғли
мустақил изланувчи

Аннотация Ушбу мақолада Туркий давлатлар ташкилотининг шаклланиш босқичлари, унинг маданий-гуманитар тузилмадан геосиёсий ва геоиқтисодий платформага айланиш жараёни таҳлил қилинган. ТДТнинг Евросиё маконидаги ўрни, Ўрта йўлакдаги стратегик аҳамияти ҳамда Туркиянинг Европа Иттифоқи, НАТО ва бошқа халқаро тузилмалар билан муносабатлари контекстидаги ўрни ёритилган. Шунингдек, ташкилотнинг “ўқ ўзгариши” эмас, балки мувозанатли ташқи сиёсат воситаси экани асослаб берилган.

**ORGANIZATION OF TURKIC STATES:
FROM CULTURAL UNITY IN THE EURASIAN SPACE TO A
GEOPOLITICAL PLATFORM**

Annotation This article analyzes the evolution of the Organization of Turkic States from a cultural cooperation platform into a significant geopolitical and geoeconomic actor in Eurasia. Special attention is paid to its strategic role along the Middle Corridor and its importance for regional connectivity. The study also examines Türkiye's balanced foreign policy approach, emphasizing that the development of the Organization of Turkic States does not contradict its commitments to the EU and NATO. Instead, the organization serves as a complementary mechanism for promoting regional stability, economic cooperation, and shared values between East and West.

КИРИШ. Ҳозирги глобаллашув ва геосиёсий ўзгаришлар шароитида минтақавий ҳамкорлик тузилмалари халқаро муносабатлар тизимининг муҳим элементига айланиб бормоқда. Айниқса, тарихий, маданий ва тил жиҳатдан яқин бўлган давлатлар ўртасидаги институционал ҳамкорлик барқарор ривожланишни таъминлашда алоҳида аҳамият касб этмоқда. Шу нуқтаи назардан, Туркий давлатлар ташкилоти Евросиё маконида умумий маданий меросга таянадиган, бироқ фақат гуманитар доира билан чекланиб қолмай, сиёсий, иқтисодий ва транспорт-логистика соҳаларини ҳам қамраб олган кўп қиррали ҳамкорлик платформаси сифатида шаклланимоқда.

Туркий давлатлар ташкилотининг ташкил этилиши ва кейинги институционал ривож туркий дунё давлатлари ўртасида ўзаро ишончни мустаҳкамлаш, умумий

манфаатларга асосланган ҳамкорлик механизмларини яратишга хизмат қилмоқда. Айни пайтда, ушбу ташкилот фаолиятини халқаро тизимдаги йирик сиёсий-иқтисодий блоklar — Европа Иттифоқи, НАТО, BRICS ва Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти билан боғлиқ жараёнлардан ажратган ҳолда таҳлил этиш мумкин эмас. Шу боис, ТДТнинг ўрни ва салоҳиятини Туркиянинг кўп қутбли ташқи сиёсати, Шарқ ва Ғарб ўртасида мувозанат сақлашга қаратилган стратегияси доирасида ўрганиш долзарб илмий вазифа ҳисобланади.

Ушбу мақолада Туркий давлатлар ташкилотининг шаклланиши, унинг Евросиё маконидаги геосиёсий ва геоиқтисодий аҳамияти, шунингдек, ташкилотнинг халқаро ҳамкорлик тизимида тутган ўрни илмий-таҳлилий жиҳатдан ёритиш мақсад қилинган.

Маълумки, Туркий давлатлар ташкилоти (ТДТ) яқин йилларда ўзининг ташкилий тузилмасини тўлиқ шакллантириб, минтақавий ҳамкорликда янги босқичга қадам қўйди. Аввалги номи — Туркий кенгаш бўлган даврда мазкур тузилма асосан туркий тиллар ва маданиятни умумий цивилизацияон пойдевор сифатида қабул қилган ҳолда фаолият юритар эди. Бу эса ташкилотнинг дастлабки босқичда кўпроқ маданий-гуманитар йўналишда шаклланишини кўрсатади.

Бирок ТДТнинг салоҳияти фақат маданий яқинлик билан чекланиб қолмайди. Туркий халқлар ўртасидаги тил ва маданият ўхшашлиги Болқонлардан (айрим ҳолларда Марказий Европа ҳудудларини ҳам қамраб олган ҳолда) Марказий Осиёгача чўзилган кенг географик маконда кўп қиррали ҳамкорлик учун мустаҳкам асос яратмоқда. Бу ҳамкорлик нафақат маданий, балки сиёсий, иқтисодий, транспорт-логистика ва энергетика соҳаларини ҳам қамраб олган комплекс хусусият касб этмоқда.

Бугунги кунда ТДТ муҳим сиёсий-иқтисодий макон ва савдо йўлаги сифатида намоён бўлмоқда. Айниқса, Евросиё қуруқлик ҳудуди бўйлаб шаклланаётган ва Туркия учун стратегик аҳамиятга эга бўлган Ўрта йўлак (Middle Corridor) устида жойлашган туркий ёки туркий тилларда сўзлашувчи давлатларнинг институционал бирлиги айнан ТДТ орқали ўз ифодасини топмоқда. Шу маънода, ТДТ туркий дунё маданий рамзи бўлиш билан бирга, реал геоиқтисодий механизмга айланиб бормоқда.

Туркий давлатлар ташкилоти ҳозирда бешта тўлақонли аъзо давлатни — Туркия, Озарбайжон, Қозоғистон, Ўзбекистон ва Қирғизистонни бирлаштирган. Шу билан бирга, ҳам НАТО, ҳам Европа Иттифоқи аъзоси бўлган Венгрия умумий турк-хун тарихий меросини тан олган ҳолда кузатувчи аъзо сифатида иштирок этмоқда. Бу ҳолат ТДТнинг фақат минтақавий эмас, балки кенгроқ геосиёсий аҳамиятга эга эканини кўрсатади.

Ташкилот тобора минтақа ва жаҳон миқёсида Туркия ҳамда бошқа аъзо давлатлар манфаатларига хизмат қила оладиган муҳим сиёсий бирлашма ва таъсир механизми сифатида шаклланимоқда. Албатта, ТДТ мамлакатлари ва Марказий Осиё давлатлари

ўртасида умумий маданий қадриятлар билан бир қаторда, муайян географик, демографик ва иқтисодий фарқлар ҳам мавжуд.

Бир томонда Хитой билан чегарадош Қирғизистон ва Қозоғистон жойлашган бўлса, иккинчи томонда денгизга чиқиш учун икки давлат ҳудудидан ўтиши лозим бўлган Ўзбекистон, уч томони денгизлар билан ўралган Туркия эса мутлақо бошқа геосиёсий шароитга эга. Шунингдек, маданий алоқалари мавжуд бўлган Тожикистон ва Грузияни ҳам ҳисобга олганда, аҳоли зичлиги юқори бўлган 16 миллионлик Истанбул ва 6 миллионлик Анқара билан солиштирилганда, деярли Европа Иттифоқи ҳажмидаги бешта Марказий Осиё давлатининг умумий аҳолиси (74 миллион) Туркия аҳолисидан (86 миллион) кам экани яққол демографик тафовутни намоён этади.

Аҳоли зичлиги паст, аммо ҳудуди кенг бўлган ушбу макон қишлоқ хўжалиги, энергетика, транспорт коммуникациялари ҳамда ноёб ер элементларига бойлиги нуқтаи назаридан стратегик аҳамиятга эга. Бу эса ТДТ доирасида иқтисодий лойиҳаларни янада чуқурлаштириш учун кенг имкониятлар мавжудлигини кўрсатади.

Умумий қадриятлар сари

Туркия Осиё ва Европа қитъалари ўртасида геостратегик жойлашувга эга давлат сифатида Шарқ–Ғарб савдо муносабатларида муҳим рол ўйнайди. Денгиз савдосига қўшимча равишда қуруқлик орқали савдо йўллари ривожлантириш Туркиянинг устувор геосиёсий ва геоиқтисодий мақсадларидан ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, Туркия ўзининг қулай географик мавқеидан келиб чиқиб, Евросиёда марказий транзит давлат бўлишни мақсад қилган.

Шу сабабли, бир томондан Европа институтлари билан чуқур ва тарихий муносабатларни сақлаб қолган ҳолда, иккинчи томондан ТДТ каби янги минтақавий тузилмаларга ҳам етарлича эътибор қаратилиши зарур. Бу икки йўналишни бир вақтнинг ўзида олиб бориш зиддият эмас, балки ташқи сиёсатда мувозанатли ёндашув намунасидир.

Сэмюэл Хантингтоннинг 1993 йилда эълон қилинган “Цивилизациялар тўқнашуви” мақоласида Туркиянинг “цивилизацияон” омиллар асосида Марказий Осиё билан яқинлашиши мумкинлиги ҳақидаги фикри Европага интеграцияга муқобил йўл сифатида талқин қилинмаслиги лозим. Аксинча, Туркия ҳам Ғарб, ҳам Шарқ билан барқарор ва мувозанатли муносабатлар юритиши орқали ўз ташқи сиёсий манфаатларини таъминлаши мумкин.

Венгрия билан бирга НАТО аъзоси бўлган Туркия бир вақтнинг ўзида ТДТ билан муносабатларини ривожлантирар экан, Европа Иттифоқи, НАТО, Европа Кенгаши ва Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди (ЕИҲС) қоидаларига содиқлигини ҳам сақлаб қолмоқда. Президент Режеп Таййип Эрдоған 2024 йил 27 июнь куни Эстония президентининг Туркияга ташрифи чоғида Европа Иттифоқига тўлиқ аъзолик Туркия учун хануз “стратегик мақсад” эканини алоҳида таъкидлагани бунга яққол мисолдир.

Шу маънода, ТДТни ривожлантириш Европа Иттифоқи ёки НАТОга қарши қаратилган эмас, балки Европа ва Марказий Осиё маконида инсон ҳуқуқлари,

барқарор ривожланиш ва умуминсоний кадриятларни мустаҳкамлаш орқали амалга оширилиши мумкин. Туркиянинг BRICS ёки Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотига бўлган қизиқиши айрим таҳлилчилар томонидан нотўғри равишда “геосиёсий ўқ ўзгариши” сифатида баҳоланмоқда.

Аслида, бундай ҳавотирлар кўпроқ Россия ва Хитой каби давлатларнинг BRICSни Ғарбга муқобил блок сифатида шакллантириш эҳтимоли билан боғлиқ. Бироқ ТДТ бундай мантиқий чегараларга эга эмас, чунки унинг таркибида НАТО аъзоси Туркия ва ҳам НАТО, ҳам ЕИ аъзоси бўлган Венгрия иштирок этмоқда.

Шу боис, ТДТ мисолида “ўқ ўзгариши” ҳақида сўз юритиш асоссиздир. Қолаверса, ҳозирча аъзо ёки кузатувчи бўлмаган, аммо келажакда Грузия ва Тожикистон каби минтақадаги муҳим ва дўст давлатлар билан ҳам махсус ҳамкорлик механизмларини ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Шу тарзда, ТДТ муҳим савдо йўлаклари ва халқаро иқтисодий лойиҳаларда самарали платформа сифатида Шарқ ва Ғарб ўртасидаги муносабатларни мувозанатлаштиришга хизмат қилиши мумкин.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, Туркий давлатлар ташкилоти маданий яқинликка асосланган тузилмадан кенг қамровли геосиёсий платформага айланиб бормоқда. У Шарқ ва Ғарб ўртасида мувозанатни таъминлаш, савдо йўлаklarини ривожлантириш ҳамда минтақавий барқарорликни кучайтиришда муҳим восита сифатида намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Huntington S. P. The Clash of Civilizations? // *Foreign Affairs*. – 1993. – Vol. 72, No. 3. – P. 22–49.
2. Laruelle M. The Rise of Turkic Regionalism in Eurasia // *Central Asian Survey*. – 2021. – Vol. 40, No. 2. – P. 203–220.
3. Balci B. Turkey’s Central Asia Policy and the Turkic World // *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. – 2018. – Vol. 20, No. 1. – P. 1–15.
4. Starr S. F. Connectivity and Eurasian Trade Routes // *Silk Road Papers*. – Washington: CACI, 2020.
5. Cornell S. E. Azerbaijan and the Turkic World // *Middle East Policy*. – 2019. – Vol. 26, No. 3. – P. 140–152.